

POLSKA WSCHODNIA I ORIENTALIZM

redakcja naukowa

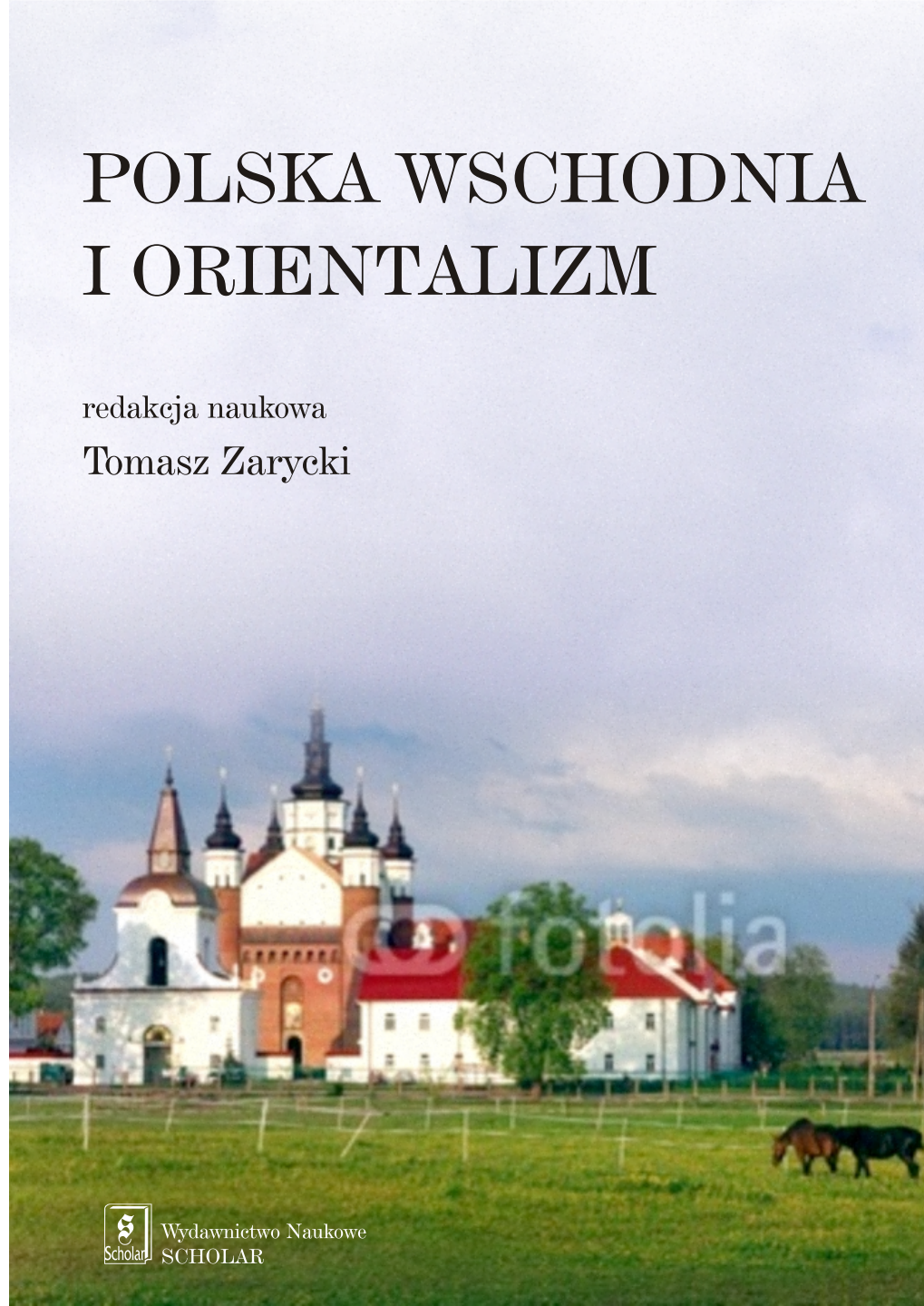
Tomasz Zarycki

Polska Wschodnia i Orientalizm

Seminarium EUROREG 19 XII 2013

Tomasz Zarycki, ISS UW

www.zarycki.pl

Wydawnictwo Naukowe
SCHOLAR

prof. **Ihar Babkou** - *Na wschód od centrum: konfiguracja nowoczesności na wschodnioeuropejskim pograniczu.*

dr **Nelly Bekus** - *Kresy wschodnie w obliczu białoruskości. Obraz Polski w białoruskim dyskursie kulturowym.*

prof. dr hab. **Bogusław Bakula** - *Tożsamość i wykluczanie. Mit wielokulturowości w postsowieckich realiach.*

dr **Anna Gąsior-Niemiec** - *Promocja marki regionu, czyli o dyskursywnych strategiach odwracania się od Wschodu*

prof. dr hab. **Bohdan Jałowiecki** - *Polskie granice. Na wschód od zachodu i na zachód od wschodu.*

prof. dr hab. **Jan Kieniewicz** - *Orient i wschód Polaków*

dr hab. **Agnieszka Kolasa-Nowak** - *Użyteczność obrazu Polski Wschodniej w dyskursie akademickim i publicznym.*

prof. dr hab. **Joanna Kurczewska** - *Nowe patriotyzmy i stare peryferie.*

prof. dr hab. **Oleg Łatyszonek** - *Paraliż tożsamości, czyli dyskurs kresoznawczy w potrzasku postkolonialnej melancholii*

prof. **Mykoła Riabczuk** - *Wschodnio-słowiańska „Umma” i problem emancypacji. O „słabej” tożsamości Białorusinów i Ukraińców.*

dr **Dariusz Skórczewski** - *Melancholia 'dyskursu kresoznawczego', czyli dlaczego Polacy potrzebują postkolonialnej terapii (a polscy badacze literatury - postkolonialnej teorii)"?*

prof. dr hab. **Robert Traba** - *Kresy. Miejsce pamięci w procesie reprodukcji kulturowej*

dr hab. **Dariusz Wojakowski** prof. AGH - *"Kresowe ideologie" w lokalnych społecznościach Polski Wschodniej.*

dr hab. **Tomasz Zarycki** prof. UW – *Polskie spojrzenia na wschód wewnętrzny i zewnętrzny w oglądach krytycznych.*

Problemy autonomii nauk społecznych

- Nauki społeczne mają problemy z badaniem obiektywnie istniejących relacji władzy i zależności. Stają się zaś coraz częściej narzędziem przenoszenia na niższe szczeble dominujących wzorców relacji władzy.
- Silna zależność od świata polityki i biznesu m.in. poprzez mechanizmy finansowania i presję na „użyteczność”, służbę „rozwojowi” itp.
- Efekt: „Teoria na bazie polityki” (w przeciwieństwie do polityk na bazie teorii)

‘New regionalism’ as ‘theory led by policy’ that has accepted prevailing orthodoxies about globalization, competitiveness and endogenous development

Lovering, J., 1999. Theory Led by Policy: The Inadequacies of the ‘New Regionalism’ (Illustrated from the Case of Wales). International Journal of Urban and Regional Research 23, 379-395.

Proponowane rozumienie zadań nauki jako autonomicznego pola badań relacji władzy

- Rekonstrukcja relacji władzy i zależności nie zmierzająca bezpośrednio do formułowania zaleceń dla polityk publicznych
- Paradygmat konfliktowy: zakładający istnienie nieredukowalnych różnic interesów (można jest uzgadniać, ale nie można ich ujednolicić i unieważnić)
- Uznanie, że każda polityka publiczna w sposób nierównym służy poszczególnym grupom społecznym, różnie spełnia ich oczekiwania, obciąża je też różnymi kosztami związanymi z jej wdrożeniem.
- Badania naukowe zorientowane na identyfikację tych różnic i bez prób wskazywania kierunków wyborów.

Założenia

- Kluczowym źródłem dynamiki obserwowanej na poziomie regionalnym jest interakcja pomiędzy frakcjami elit na różnych poziomach organizacji przestrzennej: (globalnym, krajowym, regionalnym)
- Na tych poziomach elity dzielić się mogą wg różnych kryteriów, w szczególności typów kapitałów (ekonomiczny, kulturowy, polityczny) ich rodzajów (różne kultury), orientacji geopolitycznych lub innych osi.
- W procesie tym kluczową rolę odrywają alianse elit z różnych poziomów (np. regionalnych z krajowymi) oraz te frakcje elit mające zdolność do działań ponad podziałami przestrzennymi (trans-aktorzy).

- Przeceniane wydają się dziś często możliwości mobilizacji zasobów wewnętrznych regionów które miałyby w sposób znaczący zmienić pozycję regionów w hierarchiach gospodarczych. Hierarchie te w znaczącym stopniu tworzą się w wyniku globalnych procesów geo-ekonomiczno-politycznych.
- Pozycje poszczególnych regionów w tak ukształtowanych hierarchiach są następnie legitymizowane przez dyskursy:
 - Deprecjonujące: przenoszące odpowiedzialność na region
 - Kompensujące: waloryzujące region symbolicznie

Dostosowanie się regionów do tzw. „globalnej konkurencji” powoduje redefiniowanie pod ich pretekstem **wewnątrz-regionalnych** relacji władzy i zależności: politycznych, ekonomicznych i kulturowych

Krytyczne spojrzenie na strategie regionalne

- Formalne strategie rozwoju należy traktować jako efekt wypadkowej walki o dominację wybranych frakcji elit. Mają one zawsze aspekt włączania i wyłączania (zarówno w wymiarze dyskursywnym jak i „realnym”) w różnym stopniu różnych grup i zbiorowości związanych z regionem.
- Narracja regionalna tworzona jest zwykle przez dominujące elity w sposób taki by otrzymała wsparcie od szerszego kontekstu ideologicznego

Cumbers, A., MacKinnon, D., McMaster, R., 2003. Institutions, Power and Space. *European Urban and Regional Studies* 10, 325-342.

Psychologizacja związana z indywidualizacją jako element nowego modelu zarządzania

- Zmiana paradygmatu zarządzania w świecie zachodnim
(w szczególności po kryzysie polityczno-symbolicznym 1968 r.)
„*nowy duch kapitalizmu*” (Boltański, Chiapello)
-> zarządzanie poprzez indywidualną samo-realizację, której wzorce delikatnie podpowiada i reguluje system.

Nikolas Rose: **Nowa etyka psychologiczna**. Wizja konieczności wyzwolenia „wolnego, przedsiębiorczego ja” dążącego do samospełnienia, doskonałości, osiągnięć. Sekularyzacja władzy duchowej przejmowanej przez ekspertów (w szczególności psychologów i psychologizacja ekspertów z zakresu innych sfer.)

Również na poziomie regionalnym: Region zyskuje „tożsamość”, „mentalność”, „charakter”, „dyscyplinę pracy”, powinien stawać się „regionem przedsiębiorczym” a także „uczącym się” itp.

Kluczowa rola autonomii kulturowej

- Względna niezależność od mechanizmów ekonomicznych.
- Kultura jako narzędzie legitymizacji i wyznaczania statusu politycznego i ekonomicznego:
 - Zdolność do definiowania pewnych rozwiązań i decyzji polityczno-administracyjnych jako „naturalnych” (zgodnych z „kulturą”, „tradycją” czy „zdrowym rozsądkiem” lub „interese społecznym”)
 - Zdolność do dowartościowania określonych form działalności gospodarczej (np. jako „nowocześniejszych” czy też „zgodnych z interesami kraju, społeczeństwa”, sprzyjających budowie więzi i zaufania „kapitału społecznego”, „kulturowego”-kompetencji itp.)

Kultura (w tym nauka) jako obszar konfrontacji

Tworzenie tożsamości narodowych i regionalnych może być studiowane jako proces ścierania się interesów na poziomie regionalnym i dopasowywania ich do dominujących dyskursów i interesów na innych poziomach, w szczególności globalnym.

- Napięcia pomiędzy elitami zorientowanymi na:
 - Kulturę globalną vs. rodzimą (na różnych poziomach)
 - Odmienne kultury narodowe, regionalne , etniczne itp.
 - Kulturę tradycyjną vs. Awangardową (np. konflikt pokoleń)
 - Autonomiczną (autoteliczną) vs. utylitarną
 - Zorientowaną na obsługę różnych sfer interesów
- Walczą one o hierarchie kultowe i kształt prawnych kanonów sztuki i nauki (np. definicje osoby wykształconej i kulturalnej)

Innowacyjność / Gospodarka Oparta na Wiedzy jako zjawiska kulturowe

- Zostały w dużym stopniu zdefiniowane w kontekście rosnącego potencjału Azji Wschodniej. Dowartościowują te obszary gospodarki i nauki, na których przewaga USA jest największa i miała zostać dowartościowana symbolicznie jako wzmocnienie (Bob Jessop).
- Tym sferom działalności przydaje się magiczną moc modernizacyjną jednocześnie umożliwiając na uzyskiwanie najwyższych relatywnych wartości dodanych.
- System sakralizacji innowacyjności i GOP pozostaje skuteczny tylko w powiązaniu z symboliczną zdolnością przypisywania innowacyjności różnym formom działalności i jej definiowania. Zdolność ta opiera się na dominacji symbolicznej, w szczególności w sferze nauki, ale jej fundamentalnymi aspektami są także struktury dominacji politycznej czy militarnej.

Efekt poznawczy w dominujących ujęciach

- Przeniesienie kluczowego nacisku w analizach rozwoju regionów na czynniki endogenne (wewnątrz regionalne), w szczególności kulturowe czy wręcz psychologiczne.
- Marginalizacja relacji między i ponad-regionalnych
- Marginalizacja relacji władzy i zależności
- Celebracja pojęć konsensualnych, kluczowa rola współpracy, harmonii, porozumienia, dialogu, kapitału społecznego (z pominięciem jako kluczowego pod-typu: kapitału politycznego)

Narracje o regionach i krajach „leniwych” jako forma psychologizacji

- Południowe Włochy, Wschodnie Niemcy, Grecja, Portugalia, Hiszpania poza Katalonią itp.
- Nie uwzględniają kontekstu geopolitycznego , geo-ekonomicznego.

W szczególności:

- Struktur zależności politycznych i symbolicznych
- Struktur zależności ekonomicznych (relacji własności, warunków handlu, dostępu do rynków, zasobów kapitałowych, makro-strukturalnych uwarunkowań jako koszty obsługi długu, kredytu itp.)

Wizje „zacofania” w szczególności kulturowo-mentalnego Polski Wschodniej w szerszym kontekście

- Funkcje legitymizacji pogorszenia się statusu regionu w ostatnich dekadach, jego peryferyzacji.
- Obniżenie jego politycznej zdolności przetargowej.
- Przeniesienie odpowiedzialności na region dzięki mechanizmom psychologizacji:

Przykład pojęcia „mentalności”: raczej z zakresu retoryki politycznej niż analizy naukowej. Szczególny przykład „mentalność roszczeniowa”:

- Diagnozowana zwykle w oparciu o statystyki wskazujące na relatywnie wyższe wskaźniki oczekiwań wobec sfery publicznej

Pozytywne wizje „kulturowego renesansu”

Celebracja unikalnych zasobów kulturowych, tradycji, przeszłości, różnorodności, spuścizny, przyrody, egzotyki, różnorodności, tajemniczości, europejskości, wielokulturowości, pograniczności, sielskości itp.

- Funkcja kompensacyjna.
- Funkcja maskująca problemy i zależności w innych sferach.
- Funkcja dowartościowania wybranych frakcji elit kulturowych (a za nimi także politycznych i ekonomicznych).
- Funkcja wprowadzania nowych hierarchii społeczno-politycznych (podział na „otwartych na wielokulturowość” i jeszcze na nią „zamkniętych”)

Klasyczne elementy psychologicznej diagnozy Polski Wschodniej

- *„Antymodernizacyjne postawy społeczne, niski poziom tolerancji, mała otwartość na zmiany, słabe poparcie dla integracji z Unią Europejską. Utrzymywanie się zachowawczych postaw anty-modernizacyjnych i roszczeniowych.”*

Grzegorz Gorzelak: Analiza SWOT dla 5 województw Polski Wschodniej. „STRATEGICZNE KIERUNKI ROZWOJU POLSKI WSCHODNIEJ” Ekspertyza dla Ministerstwa Rozwoju Regionalnego (MRR)

Orientalizm w rozumieniu Saïda

- Wschód jako obszar zacofany i często niebezpieczny, nieprzewidywalny, niezrozumiały i obcy cywilizacyjnie.
- Wschód jako obszar wymagający ciągłej obserwacji i wysiłków na rzecz jego pacyfikacji i modernizacji.
- Natura Wschodu ma charakter wrodzony (odwieczny) i określana jest przez czynniki kulturowe (tożsamości narodowe, religijne) sprzyjające konfliktowości.
- Orientalizm rozumiany jest przez Saïda jako sposób posiadania Wschodu czy też władzy nad Wschodem.
- Wschód jako obszar mający ograniczoną zdolność do wypowiedania się, w szczególności tworzenia swojego własnego obrazu.

Saïd, Edward W. 1978. *Orientalism*. New York: Pantheon Books.

Saïd, Edward W., 1991. *Orientalizm*. PIW, Warszawa.

Wybrane opozycje orientalistyczne

Zachód – Wschód

Europa – Azja, Rosja

Dynamika – Pasywność

Postęp , Modernizacja – Zacołanie

Racjonalność – Irracjonalność, Emocjonalność

Ciało, Materialność - Dusza, Duchowość

Przyszłość – Przeszłość, Historia

Męskie – Żeńskie

Cywilizacja – Natura

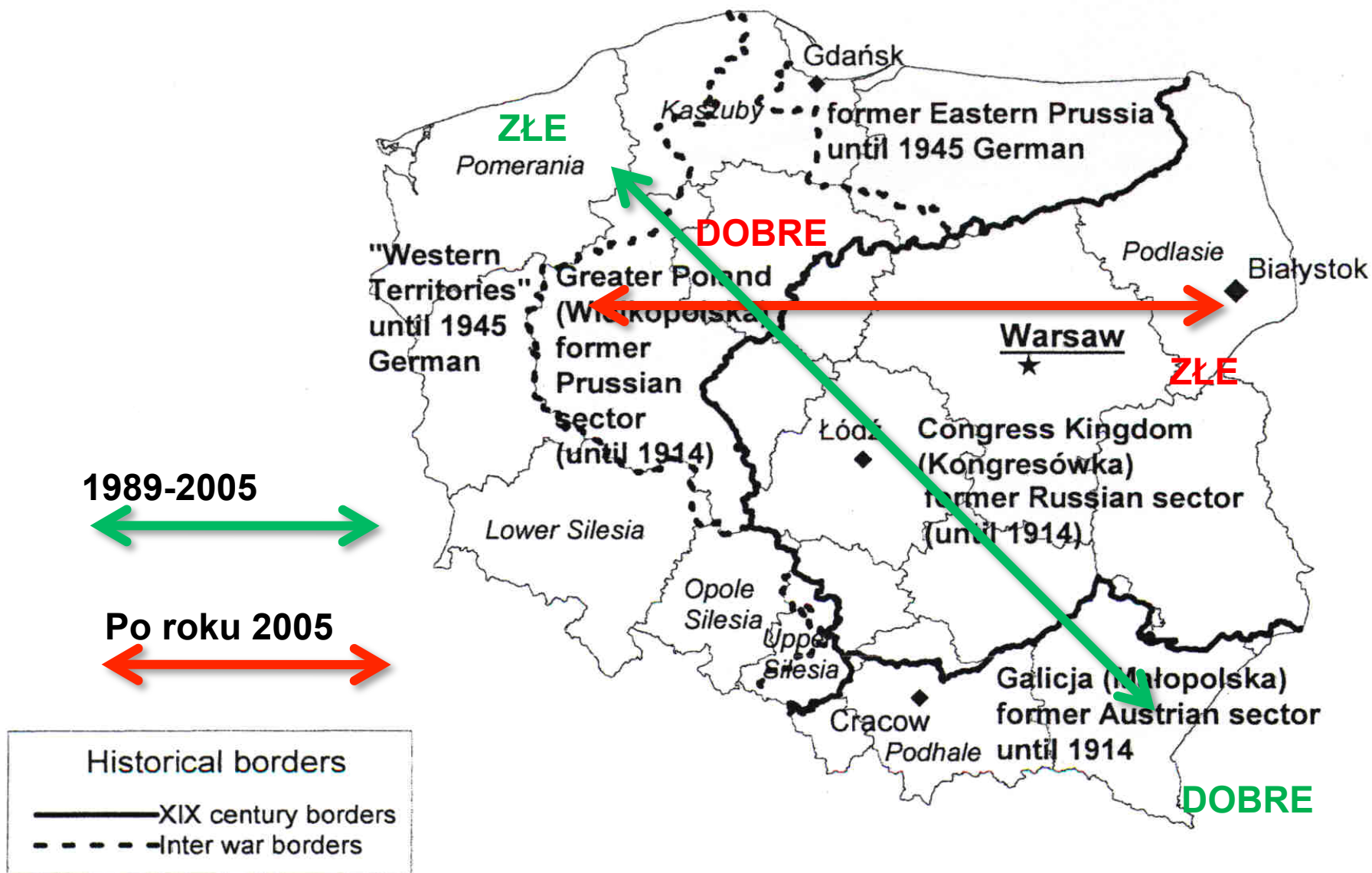
Orientalizm w stosunku do Europy Środkowej i Wschodniej

- Larry **Wolff**, 1994. *Inventing Eastern Europe. The map of civilization on the mind of the enlightenment*. Stanford, Calif.: Stanford University Press.
- Iver B. **Neumann**, 1999. *Uses of the other. "The East" in European identity formation*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Attila **Melegh**, 2006. *On the East-West slope: Globalization, narration, racism and discourses on Central and Eastern Europe*. Budapest, New York: CEU Press.

Rola Rosji w polskich dyskursach

- Negatywny punkt odniesienia, gorszy „znaczący obcy” kompensujący kompleks niższości w relacji w Zachodu.
- Wyraźne elementy orientalizmu.
- Rosja jako kraj barbarzyński, niebezpieczny, mistyczny, ekspansywny i autokratyczny.
- Jego negatywne cechy są wrodzone.
- Polska jako kluczowa ofiara Rosji i ekspert w sprawach Rosji.

Osie opozycji symbolicznych w dyskursach dominujących

Typy regionalnych reakcji na orientalizm

- Odrzucenie „wschodniości”
- Redefinicja „wschodniości” ku wiktymizacji (status ofiary)
- Redefinicja „wschodniości” jako pograniczności
 - Wybór między nowymi a tradycyjnymi (kresowymi) ideologiami pogranicza
 - Akcent na zasoby kulturowe
 - Odkrycie wielokulturowości
 - Przyjęcie funkcji pośrednika

Ideologia Kresów i jej krytyka

- Krytykowana za polonizację obszarów i marginalizację czy wręcz wyłączanie perspektywy na nie innych narodów i grup.
- Reprodukacja wizji wyższości kultury polskiej nad pozostałymi kulturami
- Polska forma symbolicznej dominacji nad tymi obszarami. Orientalizacja
- Idealizacja historii tych obszarów, w szczególności stosunków społecznych w czasach I RP.

Beauvois, Daniel. 1994. "Mit "kresów wschodnich" czyli jak mu położyć kres." Pp. 93-105 in *Polskie mity polityczne XIX i XX wieku*, edited by W. Wrzesiński. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Bakuła, Bogusław. 2006. "Kolonialne i postkolonialne aspekty polskiego dyskursu kresoznawczego (zarys problematyki)." *Teksty Drugie* 6:11-33.

Kasperski, Edward. 2007. "Dyskurs kresowy. Kryteria, własności, funkcje." Pp. 89-103 in *Kresy - dekonstrukcja*, edited by K. Trybuś, J. Kałużny, and R. Okulicz-Kozaryn. Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.

Współczesna ideologia „pogranicza”

- Otwartość i tolerancja
- Inność jako swojskość
- Kulturowa różnorodność
- Swoboda wyboru tożsamości
- Wielość perspektyw
- Zdolność do innowacyjności
- Zdolność do przekraczania granic
 - Negatywna „orientacja na granicę”
 - Pozytywna „orientacja na pogranicze”

wschodzący

Białystok

- *„Misję działań promocyjnych Miasta Białegostoku ujęto w związku z tym w następujący sposób:
‘Wschodzący Białystok jako korzystająca w pełni ze swojej wielokulturowej tradycji brama między Wschodem i Zachodem, centrum transferu ludzi, usług, środków finansowych, idei i nowoczesnego know-how, płynących z Zachodu na Wschód, a jednocześnie miasto otwierające Europę na duchowość, inspiracje kulturowe i potencjał gospodarczy Wschodu’.”*
- <http://www.bialystok.pl/191-marka-wschodzacy-bialystok/default.aspx>

Lublin. Nieziemski klimat

lublin
MIASTO INSPIRACJI

PARTNER: AGENCJA REKLAMOWA

www.lublin.eu

„Porwanie Europy na Wschód dokona się na początku jesieni 2016 roku, choć zapowiadać je będą wcześniejsze projekty i długie lata przygotowań. W pierwszych dniach września na placu Litewskim będzie miało miejsce wielkie widowisko pantomimiczne, podczas którego w rolę byka wcieli się Sztukmistrz Wschodu, wprowadzając piękną Europę do Lwowa. Na wspaniałej uczcie godowej dokonają się zaślubiny Wschodu z Zachodem. Ich świadkami będą spadkobiercy tradycji bizantyjsko-słowiańskich, zafascynowani nią twórcy z łacińskich krajów Zachodu oraz wszyscy budujący mosty między tymi dwiema cywilizacjami. Dokonując tego porwania, Lublin zbliży Unię Europejską z Europą Wschodnią, ukaże jej wspaniałe tradycje duchowe i dzisiejszy wielki potencjał dla współpracy kulturalnej, rozładuje lęki i uprzedzenia zapieczętowane po obu stronach, odczaruje granicę rozdzielającą te dwa światy – i zaczaruje Zachód oryginalnymi wizjami artystycznymi. W duszy „Starej Europy” Lublin przebudzi tęsknotę za Wschodem, żywą w niej od zawsze, i stanie się partnerem w jej zaspokajaniu”

- Europejska Stolica Kultury – Aplikacja Finałowa.

IDEOLOGIES OF EASTNESS IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE

Tomasz Zarycki